

Магістр 2 року навчання
фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ПРИЧИНА ПОЯВИ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглянуто економічні причини існування тіньової економіки. Охарактеризовано способи ухилення від сплати податків та уникнення від оподаткування. Виявлено вплив податкового навантаження на рівень тіньової економіки.

Аннотация. Рассмотрены экономические причины существования теневой экономики. Охарактеризованы способы уклонения от уплаты налогов и уход от налогообложения. Виявлено влияние налоговой нагрузки на уровень теневой экономики.

Annotation. The economic reasons for the existence of the shadow economy are considered. The methods of tax evasion and tax avoidance are characterised. The influence of the tax burden on the shadow economy is revealed.

Ключові слова: тіньова економіка, ухилення від сплати податків, уникнення оподаткування, податкове навантаження.

В Україні, на превеликий жаль, склалася ситуація, коли масштаби розвитку такого економічного явища, як тіньова економіка, а також обсяги продукції та фінансових ресурсів, що обертаються у цьому секторі, досягли розмірів, за яких їх недооцінка, неврахування призводять до великих помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних та фінансових пропорцій, реальних економічних тенденцій, які є основою прийняття рішень щодо проведення заходів державної соціально-економічної політики. Тому сьогодні проблема повноцінної оцінки масштабів тіньової економіки та її врахування в офіційній статистиці набувають особливої актуальності.

Метою даної статті є характеристика взаємозв'язку економічних категорій, пов'язаних із виникненням тіньової економіки.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів тіньової економічної діяльності було зроблено вітчизняними та зарубіжними дослідниками, зокрема: І. Ангелко, Ю. Івановим, С. Квасовим, Ю. Кіржецьким, Г. Лехом, І. Майбуровим, О. Мельниченко, І. Прасоловим.

Функціонування тіньової економіки поряд з легальною призводить до істотного скорочення в структурі доходів бюджету країни частки податкових надходжень, що ставить під загрозу виконання важливих державних програм. Найперспективніший напрям розширення доходів – залучення тіньових обігів до сфери легального бізнесу [1].

Тіньова економіка – це вид економічної діяльності, який статистично не обліковується, приховується від держави та офіційно не зареєстрований. Тіньова економіка – економічна діяльність, яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою і(або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства [2].

Як показує досвід багатьох країн, тіньова економіка існує у всьому світі. Проте у різних країнах вона проявляється у різних масштабах та формах, а отже, впливає по-різному на всі соціально-економічні та політичні процеси, які відбуваються в тій чи іншій державі. Загалом у світовій економічній практиці прийнято вважати, що масштаби тіньової економіки у розмірах 5 – 10 % ВВП не мають істотного впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві, не викликають суттєвих порушень в економіці і вважаються припустимими. При розмірах тіньового сектору в 30 – 50 % ВВП настає критична маса, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної

системи тіньових економічних відносин. Розширення тіньової економіки до зазначених розмірів призводить також до розбалансованості окремих сфер економіки [3].

За думками багатьох вчених, основною причиною відходу платника податків у "тінь" є велике податкове навантаження. За оцінками експертів, загальне податкове навантаження в Україні майже в рази вище, ніж цей же показник у групі країн з аналогічним ВВП на душу населення. У розвинутих країнах ситуація в цілому виглядає парадоксально: чим вищий рівень податкового навантаження, тим менші масштаби ухилення від сплати податків і відносні розміри тіньового сектору економіки. У ряді скандинавських країн, де довгий період часу зберігається один із найвищих рівнів податкового навантаження у світі більше 40 % ВВП, але слабо розвинена корупція і підтримується явно виражена залежність між сплаченими податками і зворотним потоком суспільних послуг, розміри тіньової економіки оцінюються як один із найнижчих в Європі, наприклад, у Норвегії – менше 10 % ВВП [2].

Уникнення оподаткування притаманно будь-якій державі, причиною є природа впливу податків на доходи платника. Інституціональний характер оподаткування проявляється у тому, що в державах із високим рівнем економічного розвитку чітко простежуються зворотний зв'язок між об'ємами сплачених податків усіма платниками й об'ємами суспільних благ, що надає держава всім членам суспільства, завдяки зібраним податкам. Наявність тісного зв'язку такого характеру сприяє тому, що податки набувають ознак усвідомленого платежу [2].

Неформальні відносини породжують формування неофіціальних доходів, неофіціальних платежів, які, як зауважують О. Тищенко і Ю. Іванов, не є об'єктами оподаткування, наносячи тим самим відчутну шкоду дохідній частині бюджету. Таким чином, неформальна економіка, як особливий неформальний інститут, тісно пов'язана з таким явищем, як ухилення від сплати податків й уникнення оподаткування, в результаті яких бюджет держави втрачає значні суми податкових надходжень [4].

Як відомо, податки мають особливість порушувати рівновагу на ринку завдяки таким ефектам:

1) податки впливають на рівень чистої заробітної плати, і, таким чином, зумовлюють зміну сукупного попиту;

2) рівень оподаткування впливає на рішення платника податку щодо обсягів збереження;

3) зміну ринкової рівноваги шляхом застосування податків може прямо чи опосередковано впливати на відносну заробітну плату.

Окрім порушення макроекономічної рівноваги, за рахунок названих ефектів, рівень оподаткування впливає на рішення платника відносно того платити чи не платити податки, тобто може спонукати його до мінімізації податкових платежів. Реалізація такого бажання є одним із джерел формування неформального (нелегального) сектору економіки і перерозподілу фінансових потоків на його користь. Наслідком такого перерозподілу є не тільки недоотримання податкових надходжень до бюджету, але і деформація у фінансовій системі, неефективність фіскальної та монетарної політики через неможливість надання реальної оцінки економічним процесам у країні, як наслідок, зростання ризику помилковості прийнятих рішень.

Уникнення оподаткування в більшості випадків розглядається як наслідок мінімізації податкових зобов'язань законним шляхом із використанням податкових лазівок. Уникнення оподаткування можна враховувати використання різного роду податкових пільг, протиріччя податкового законодавства, які можна буде представити як конфлікт інтересів. Лазівка або навмисно створюється – закладається в проекти податкових законів розробниками, лобіюючи інтереси окремих платників і їх груп, або виникають у результаті недосконалості податкового законодавства, насамперед недостатньою регламентацією процедурних питань [2].

На відміну від уникнення оподаткування предметом злочину в рамках ухилення від сплати податків, можна вважати ту суму коштів, яка не надійшла до бюджету через невиконання обов'язку по сплаті податків. Важливо зауважити, що найменшу небезпеку становить ухилення від оподаткування у вигляді неналежного ведення бухгалтерського і податкового обліку, а також неперерахування задекларованих податків у бюджет. Такі порушення достатньо легко виявити й усунути [2].

Виникнення і функціонування тіньової економіки в Україні обумовлене низкою політичних, економічних і соціальних причин, які витікають з неналежного методологічного, законодавчого та нормативного забезпечення економічної трансформації суспільства, що створило сприятливі умови для отримання окремими групами населення надприбутків. Розрахунок розміру тіньової економіки є важливим для правильного планування економічної політики, тому в багатьох країнах державні служби намагаються його робити. За даними Світового Банку Україна в 2012 році ввійшла до списку держав, які продемонстрували значне покращення щодо ведення бізнесу. Найбільші досягнення були відмічені експертами саме у сфері оподаткування. Оцінка податкової системи проводилась за шістьма показниками: загальна податкова ставка, кількість платежів, витрати часу на сплату податків, основні податки і платежі. При цьому Україна покращила своє місце в світовому рейтингу на 18 пунктів, піднявшись з 183-го місця в 2011 році до 165-го в 2012 році. Міжнародні експерти особливо оцінили впровадження електронних серверів для платників податків і вдосконалення процесів адміністрування податків [2].

Одним із головних наслідків тінізації економіки є деформація податкової системи. Вона проявляється у нерівномірності галузевого податкового навантаження і скороченні розходів бюджету. Ухилення від сплати податків приводить до зростання податкового навантаження на законослужнящих платників податків. У результаті частина їх іде у "тінь" [5].

Негативний вплив тіньової економіки полягає в загальній криміналізації держави і суспільства, а також у скороченні податкових надходжень і неможливості держави забезпечити реалізацію соціально-економічних програм і розвиток економіки в цілому.

Тіньова економіка має і позитивну роль, яка полягає в тому, що вона створює робочі місця, які не мають можливості існувати в умовах офіційної економіки, а також є засобом виживання та поліпшення умов життя більшості громадян.

Соціально-політичними причинами "живучості" тіньової економіки певною мірою є: по-перше, високе податкове навантаження і його нерівномірність, по-друге, низький рівень податкової дисципліни, по-третє, нестабільність політичної ситуації в Україні та низький рівень заробітної плати.

Підсумовуючи зазначене необхідно зауважити, що обмеження масштабів поширення тіньової економіки, може відбутися тільки за умов виваженості, послідовності, рішучості і невідкладності дій відповідних державних структур і населення щодо цього негативного явища в нашому суспільстві.

Наук. керівн. Найденко О. Є.

Література: 1. Лех Г. Особливості тіньової економіки в Україні / Г. Лех // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 186–192. 2. Майбуров И. Уклонение от уплаты налогов. Проблемы и решения : монография для магистрантов, обучающихся по программам направления "Финансы и кредит" / И. Майбуров, Ю. Иванов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 383 с. 3. Ангелко І. В. Методичні основи оцінки обсягів тіньового сектору економіки / І. В. Ангелко // Вісник СумДУ. – № 1. – 2011. 4. Иванов Ю. Современные проблемы налоговой политики : учебн. пособ. / Ю. Иванов, А. Тищенко. – Х. : ИНЖЭК, 2006. – С. 209. 5. Податкове навантаження як фактор тінізації економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=5783>.